

De kleine karekiet in Oud Naarden

Rudy Schippers

Landgoed Oud Naarden is een van de meest veelzijdige natuurgebieden van het Gooi met zowel hoge oude beuken als jongere naaldbomen, maar ook open terrein. De scheidslijn tussen het Gooimeer en het hoge land wordt gevormd door een steil aflopend talud van een stuwwal, met aan de onderkant een overgang van wilgenbosjes en elzen naar de rietvelden. Het rietareaal is het belangrijkste biotoop voor de kleine karekiet. De netten van Vogel Ring Station Het Gooi worden wekelijks hierin en nabij deze rietvelden opgezet; de resultaten van het ringonderzoek bij de kleine karekiet vormen de basis van dit verhaal.

Kleine karekieten behoren tot de meest talrijke vogels van Nederland. In tegenstelling tot veel andere soorten die in Afrika overwinteren, is de populatie in ons land vanaf 1990 ongeveer stabiel gebleven. In Europa zijn ze met uitzondering van het hoge noorden vrijwel overal te vinden en vooral in rietlanden. Hun broedgebied strekt zich uit tot aan Kazachstan en het noorden van Afrika.

Kleine karekieten zien er allemaal vrijwel hetzelfde uit, egaal bruin met maar weinig kleurvariatie en ook de mannetjes en vrouwtjes zien er voor ons exact hetzelfde uit. Alleen jonge vogels zijn herkenbaar door hun meer warmbruine kleur ten opzichte van de grijsbruine ouders. Wanneer de vogels geslachtsrijp zijn, is het mogelijk om de sekse te bepalen aan de hand van de vorm van de cloaca.

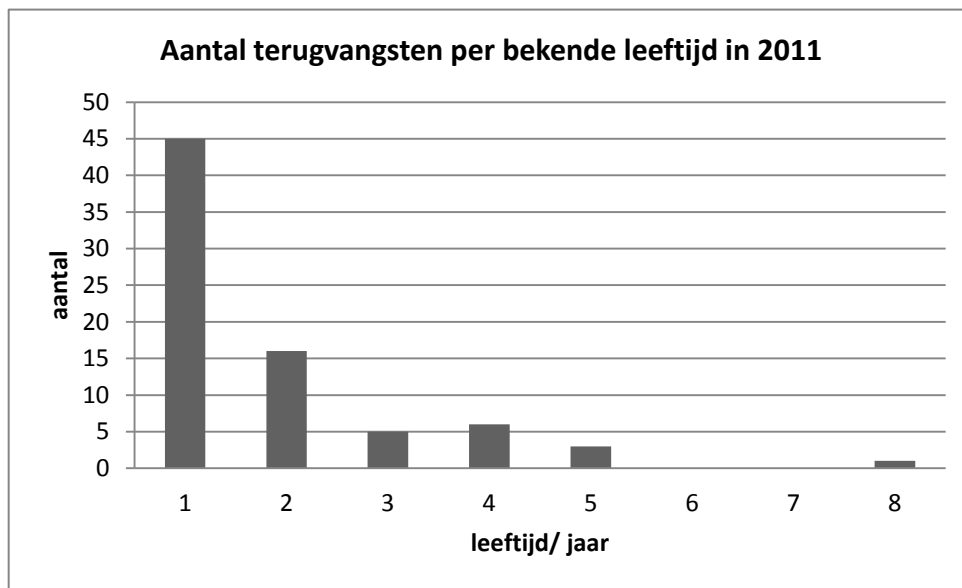
Enkele onderzoeksresultaten

De eerste kleine karekieten arriveren omstreeks de derde week van april op Oud Naarden. Het valt op dat de eerste weken vogels van 2-4 jaar oud goed vertegenwoordigd zijn en dat vogels die voor het eerst uit Afrika terugkeren pas later arriveren. De doortrekkers zijn al snel weer weg terwijl de overblijvers hun territoria alvast betrekken ondanks het feit dat het jonge riet nog te kort is om te gaan nestelen. Kort na aankomst beginnen de mannetjes te zingen, vooral heel vroeg in de ochtend, enkele uren voor zonsopgang. Kleine karekieten trekken vooral tijdens de nacht. De mannetjes proberen daarom juist gedurende die tijd luidkeels te zingen om daarmee passerende vrouwtjes naar beneden te krijgen. Voor de meeste mensen is die zang vooral in de zomermaanden wel erg vroeg, waardoor de populatiegrootte vaak wordt onderschat.

Men zou verwachten dat de eerst aangekomen vogels in hoofdzaak mannetjes zijn, maar dat bleek ongeveer gelijk op te lopen. Van de 59 kleine karekieten die vorig jaar voor 15 mei gevangen waren, bleek er 19 man te zijn en 24 vrouw; 16 vogels waren nog niet op geslacht te brengen. In de volgende twee weken bleek 55% man te zijn, 40% vrouw en de rest was nog niet te zien.

In 2011 zijn 76 kleine karekieten teruggevangen, welke op Oud Naarden geboren waren of daar eerder verbleven. Daarvan was 45 (59%) een jaar oud en de overige 31 twee tot acht jaar oud (Figuur1).

Figuur 1: Aantal terugvangsten per leeftijd

De piek van de aankomst in het voorjaar is pas eind mei, op het moment dat het jonge riet al behoorlijk is uitgegroeid. Dat laatste is erg belangrijk, omdat de drie of vier rietstengels waaraan het nest wordt bevestigd, weleens met verschillende snelheden kunnen groeien waardoor het open nest scheef zou kunnen komen te liggen met alle gevolgen van dien voor de eieren of jonge vogels. Het nestmateriaal bestaat uit geweven gras en plantenstengels. Net als bij merels in onze tuinen is dat nestmateriaal aangevuld met wat modder om het geheel te verstevigen. Het nest van Kleine karekieten ligt vrijwel altijd boven open water in tegenstelling tot rietzangers die een drogere bodem prefereren.

Aantallen kleine karekieten op Oud Naarden

Voor het jaar 2011 is geprobeerd om een schatting te maken van het aantal broedparen aan de hand van vogels die op vrijwel dezelfde plaats gevangen worden over een periode van minimaal enkele weken. Daarnaast is er gekeken naar het broedstadium. Dit is te zien aan de buik van de vogel waaruit we kunnen afleiden of een vrouwtje begonnen is met de eileg, begint te broeden, op de eieren zit, jonge vogels in het nest heeft of waarvan de jongen reeds zijn uitgevlogen.

Tot eind juni zijn er zo binnen het CES-gebied 21 broedactieve mannetjes en 19 broedende vrouwtjes geteld. We kunnen dus uitgaan van minimaal 19 broedparen binnen de CES, met daarnaast kleine karekieten die in het aangrenzend gebied broeden. Deze vogels hadden een vast territorium en werden regelmatig in dezelfde netopstelling gevangen.

Het voor de kleine karekiet relevante areaal binnen het CES-gebied is ongeveer 200 x 50 m (1 ha), omdat ze niet broeden in de drogere delen. Daarmee kan het gemiddelde territorium worden berekend op 525 m² per paartje wat neerkomt op een gemiddelde afstand tussen de nesten van 23m.

Eind mei/begin juni legt het vrouwtje 3-5 eieren. De eerste jongen komen vanaf half juni uit het ei, maar de meeste jongen worden pas begin juli geboren, wat overeenkomt met piekvangsten aan het eind van die maand. Soms is er een tweede legsel. Dat is vooral zo wanneer er veel luizen en andere insecten in het riet zijn. Tot midden augustus hebben we nog tien vrouwtjes gevangen die kennelijk nog op eieren zaten of nog jonge vogels voerden, wat een indicatie is voor een tweede

legsel. Het was echter niet duidelijk of deze vrouwtjes uit ons eigen CES-gebied kwamen, zodat wij ervan uit gaan dat ze afkomstig zijn uit de omliggende rietvelden.

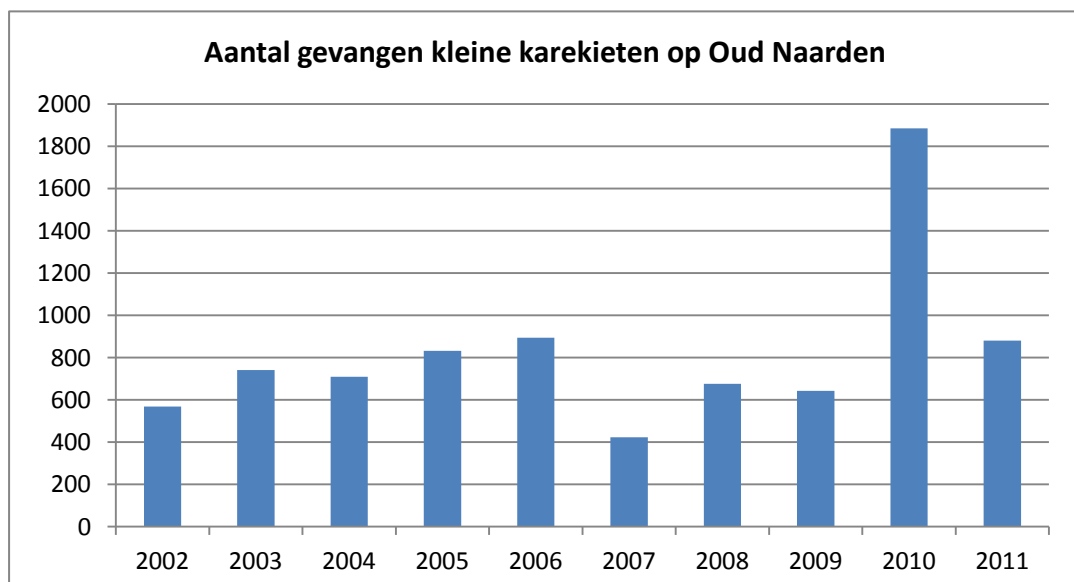
Een interessante observatie was dat 45% van de broedvogels hier geboren was, of eerder op Oud Naarden gevangen is. Van de 40 broedvogels betreft dit 18 "eigen" vogels, waarvan 13 mannetjes en vijf vrouwtjes. Een tweede interessante waarneming is dat van de 18 "eigen" vogels er acht twee tot vier jaar oud waren en tien vogels het jaar daarvoor geboren of voor het eerst gevangen waren.

Het is niet helemaal duidelijk wat daarna gebeurt, want tot eind juli zijn er wekelijks nog 5-15 nieuwe volwassen vogels gevangen. Van sommigen was niet te zien of het mannetjes of vrouwtjes waren en zulke vogels zijn dus niet seksueel actief. Van de meeste laatkomers zijn de mannetjes echter wel actief en broeden de vrouwtjes al op eieren of hebben jongen. Het zijn echter telkens weer andere vogels, waarvan we aannemen dat deze "slechts op bezoek" zijn, op zoek naar voedsel, en niet in het CES-gebied broeden. Alleen al in de maand juli betrof dit 22 vreemde mannetjes en 37 vreemde vrouwtjes. Ze broeden waarschijnlijk wel op of in de omgeving van Oud Naarden.

Het aantal jonge vogels dat in het gebied van Oud Naarden het nest verlaat, kan alleen bij benadering geschat worden, omdat niet alleen onze eigen kleine karren, maar ook vele andere jonge karekieten hier te vinden zijn. Als uitgangspunt is de CES-periode gekozen die begin augustus afloopt en daarom vooral "eigen" vogels betreft. De meeste jonge vogels van buitenaf komen pas eind juli ons gebied binnen dus is er maar een beperkt overlappend effect. Over de afgelopen 8 jaar zijn er binnen de CES-periode 1646 jonge vogels gevangen en 1042 adulte vogels gevangen. Oudere vogels zijn beter in staat de netten te vermijden dan jonge, onervaren vogels. Vanwege dit feit en een aantal andere factoren kun je niet zonder meer stellen dat deze 1646 jonge vogels en 521 paartjes neerkomt op 3,1 uitgevlogen jongen per paartje. Het aantal ligt waarschijnlijk lager en kan dus alleen als indicatie gezien worden. Dit aantal varieert jaarlijks en zo telden wij in 2011 slechts 136 jonge vogels van 69 ouderpaartjes. Deze indicatie van slechts 2 uitgevlogen vogels per paar is waarschijnlijk veroorzaakt door de harde wind tijdens het voorjaar waarbij nesten uitgewaaid kunnen zijn. Ook voor het jaar 2012 zal het aantal jonge vogels gering zijn vanwege het vochtige weer met weinig insecten.

Oud Naarden blijkt een belangrijke pleisterplaats te zijn, omdat er veel meer vogels gevangen worden dan er ooit zouden kunnen broeden. Veel van die gasten komen uit Flevoland, zoals uit de terugmeldingen van de afgelezen ringen te concluderen is. Over de afgelopen 10 jaar hebben wij gemiddeld 825 kleine karekieten per jaar kunnen ringen met aantallen tussen 424 en 1884 exemplaren (Figuur 2). Zo te zien een behoorlijke variatie, wat vooral bepaald wordt door het voedselaanbod. Zo zat het riet in het piekjaar 2010 massaal onder de luizen. De aantallen hadden hoger kunnen liggen wanneer er vaker gevangen zou worden, maar dat gebeurt slechts 1 x per week.

Figuur2: Aantal gevangen kleine karekieten in de periode 2002-2011

Naseizoen en overwintering

De meeste volwassen vogels vertrekken halverwege augustus tijdens de nacht. De grote aantallen kleine karekieten die na midden augustus worden aangetroffen, bestaan vrijwel volledig uit jonge vogels die enkele weken daarvoor geboren zijn. Op Oud Naarden kunnen de meeste daarvan als doortrekkers beschouwd worden. Jonge vogels zwerven vaak nog even voordat ze naar hun overwinteringsgebieden gaan. Zulke omzwervingen, ook wel dispersie genoemd, kunnen naar alle kanten uit gaan, waarbij het voorkomt dat bijvoorbeeld in België geboren jonge vogels, eerst enkele weken in Nederland vertoeven alvorens weer naar het zuiden te gaan. De laatste kleine karekieten verlaten Oud Naarden begin tot midden oktober.

Voordat de vogels wegtrekken is het belangrijk om hun voedselreserves wat op te krikken. In de rietvelden van Noord-Europa bestaat het belangrijkste voedsel uit bladluizen en muggen. Kleine karekieten zijn vooral vroeg in de ochtend actief, misschien doordat in de koele ochtend vliegende insecten nog niet actief zijn en makkelijker te vangen zijn wanneer ze nog op het blad zitten.

Vanuit Oud Naarden trekken de vogels in zuidelijke richting. Veel terugmeldingen komen uit Midden-België, uit het gebied rondom Brussel, waar ook ringers actief zijn. De meest zuidelijke terugmelding van "onze" kleine karekieten kregen wij uit Spanje en recentelijk nog uit Aquitaine, in Zuidwest Frankrijk tegen de Spaanse grens, op ruim 1100 km afstand.

Onderweg zijn er nog vele foerageermogelijkheden, die minder worden in Spanje/Portugal, waar de vogels meer afhankelijk worden van vliegende insecten maar ook van spinnetjes en kleine slakjes. Hier en in Noord Afrika moeten ze hun buikje vol eten om zo veel mogelijk vetreserves aan te leggen alvorens ze non-stop de Westelijke Sahara overvliegen. Totdat ze vanaf eind augustus- begin september Zuid-Europa bereikt hebben is hun vetlaag beperkt. Vogels met een zware vetlaag hebben moeite met opstijgen en zijn dan ook minder behendig in het ontwijken van roofvogels.

Vetreserves worden aangeduid in een schaal van 1-5, de zogenaamde schaal van Busse. De meeste vogels verlaten Oud Naarden met een vetschaal tussen 1 en maximaal 3. Deze vetgraad kan bepaald worden, wanneer men de vogel in de hand heeft en men blaast op de onderbuik. Op die onderbuik zijn er maar weinig veertjes en kan men goed zien of de huidkleur rood is met een goed zichtbare donkere darm. Dit is het stadium waarin veel vogels verkeren tijdens de zomer en gedurende de broedperiode, voordat ze zich aan het voorbereiden zijn voor de trek. In dit stadium kunnen ze wel wat vet hebben en dat is dan roze van kleur. Het zogenaamde trekvet wordt later gevormd en is geel van kleur. Vogels al dan niet met roze vet worden ingedeeld in schaal 0 waarbij de luchtzak nog zichtbaar is. Zulke vogels zijn meestal kerngezond en hebben een laag gewicht, waardoor ze makkelijk kunnen manoeuvreren. Bij schaal 1 is de luchtzak niet meer zichtbaar terwijl bij schaal 2 het gele vet al te zien is en bij schaal 3 is er nog meer vet waarbij de darmen niet meer zichtbaar zijn.

De West-Europese kleine karekieten overwinteren waarschijnlijk vooral in het gebied tussen Senegal en Guinee Bissau in een heel divers biotoop. Dit varieert van laag struikgewas in droge delen tot de lange savannegrassen in de binnenlanden. Een belangrijk biotoop zijn de mangrove bossen langs

rivieren aan de westkust van Afrika, waar kleine insecten en slakjes volop aanwezig zijn. In de West-Afrikaanse zoetwater moerassen en geïrrigeerde rijstvelden zijn kleine karekieten minder te vinden dan bijvoorbeeld de rietzanger. Overigens komen kleine karekieten gedurende de wintermaanden door het gehele Afrikaanse continent voor. Hoewel er betrekkelijk weinig ringgegevens uit Afrika komen, ziet het ernaar uit dat de kleine karren uit Centraal- en Oost-Europa meer naar Oost-Afrika gaan waar de soort eveneens talrijk is.

Van alle jonge vogels overleeft slechts ongeveer een derde het eerste levensjaar. De lange reis en het verblijf in Afrika vergt zijn tol en veel vogels komen om door uitputting onderweg veroorzaakt door water en/of voedselgebrek. De kans voor oudere en dus meer ervaren vogels om de reis van Nederland naar Afrika en terug te overleven ligt op omstreeks 50% en is dus aanzienlijk groter dan die van de jonge vogels. De kleine karekiet die we op 2 augustus 2011 ving, was voor het eerst op Oud Naarden geringd op 16 augustus 2003, waarmee deze acht jaar oude vogel voor ons een record betekende. De oudst bekende vogels zijn voor zover bekend 12 jaar (Zweden) en 14 jaar (Groot Brittannië) geworden. Dit kunnen we afleiden aan de hand van ringgegevens.

Dit jaar hadden wij op nieuwjaarsdag op Oud Naarden een zeer uitzonderlijke vangst namelijk een kleine karekiet die kennelijk een overwinteringspoging deed. Voor zover bekend is dat nooit eerder voorgekomen en was dat ook voor elders in Noord-Europa een unieke ervaring.

De nieuwjaarskarekiet van 1 januari 2012